

ZDENĚK VYBÍRAL

*Politická komunikace
aristokratické společnosti
českých zemí na počátku
novověku*

České Budějovice 2005

– Kašpar Melichar 225, 244

– Ladislav Velen 243, 275

Židek, Pavel 52

Židlochovice 266

Obsah

I. Východiska a přístupy	5
<i>I. 1. Stavovství – klíčové téma českých dějin raného novověku</i>	5
<i>I. 2. Nové přístupy – vliv kulturních dějin</i>	13
I. 2. 1. Moc – komunikace – diskurs	17
I. 2. 2. Účastníci mocenského diskursu	23
<i>I. 3. Časový a prostorový půdorys tématu</i>	27
II. Veřejná rovina politické komunikace	38
<i>II. 1. Královské korunovace</i>	39
II. 1. 1. Monarchie volební nebo dědičná?	45
a) Středověké základy dualismu	46
b) Husitská volební monarchie	47
c) Dědičné nároky Habsburků	54
d) Stavovský pokus o návrat k volebnímu principu	62
e) Dozvuky volebního diskursu po Bílé hoře	65
II. 1. 2. Jednání o korunovační kapitulace	68
a) Volba Jana Lucemburského	68
b) Kapitulace Zikmunda Lucemburského	70
c) Volba Jiřího z Poděbrad	72
d) Volba Vladislava II. Jagellonského	74
e) Volba Ferdinanda I. Habsburského	79
f) Přijetí Rudolfa II. a Matyáše	87
g) Přijetí Ferdinanda Štýrského	92
h) Volba Fridricha Falckého	95
II. 1. 3. Korunovační slavnosti a symbolická komunikace	97
a) Symboly moci	99
b) Rituály moci	104
<i>II. 2. Konflikty politického národa s panovníkem</i>	119
II. 2. 1. Vztahy mezi subjekty: zápas – konflikt – konsens	122
II. 2. 2. Středověké kořeny stavovských konfliktů s panovníkem	126

II. 2. 3. Zápas o kontrolu politických institucí	132
a) Pernštejnské memorandum	135
b) Břežnový program 1547	138
c) Královská propozice k bartolomějskému sněmu 1547	147
d) Programová konfrontace za druhého stavovského odboje	150
e) Aféra Ladislava Berky z Dubé	153
II. 2. 4. Konflikty o víru	159
a) Střetnutí na svatojiřském brněnském sněmu roku 1550	161
b) Zápas o Českou konfesi 1575	167
c) Jednání o Majestát na náboženskou svobodu	171
II. 2. 5. Osobní konflikty	177
a) Aféra Jana Vchynského ze Vchynic	178
b) Pád Jiřího staršího Popela z Lobkovic	182
c) Obvinění Karla staršího ze Žerotína	187
III. Osobní rovina politické komunikace	208
<i>III. 1. Komunikační praxe a techniky komunikace</i>	<i>209</i>
III. 1. 1. Nástroje komunikace na aristokratických dvorech	210
III. 1. 2. Poslové, prostředníci a zprostředkovatelé	219
III. 1. 3. Reflexe poslů a jejich činnosti v dobové korespondenční praxi	230
III. 1. 4. Formy komunikačních technik	246
a) Písemná komunikace	246
b) Ústní komunikace	250
<i>III. 2. Komunikační interakce</i>	<i>257</i>
III. 2. 1. Příbuzenské vazby	260
III. 2. 2. Klientelské vazby	265
III. 2. 3. Přátelské vazby	268
III. 2. 4. Aristokratický dvůr jako centrum komunikačních sítí	280
IV. „Archeologie“ politické komunikace: další perspektivy bádání	299
V. Seznam pramenů a literatury	312
<i>V. 1. Prameny</i>	<i>312</i>
V. 1. 1. Archivní prameny	312

V. 1. 2. Vydané prameny	314
<i>V. 2. Literatura</i>	<i>319</i>
VII. Seznam obrazových příloh	356
VII. Seznam zkratk a zkrácených citací	359
VIII. Political Communication of the Aristocratic Society in the Bohemian Lands at the Beginning of the Modern Era	362
IX. Rejstřík osobních jmen a zeměpisných názvů	375

kursu však příliš obohatit nedokázal. Jeho praktické vyústění zůstalo v rovině mocenské, kde se o výsledku rozhodovalo na bojištích třicetileté války.

II. 1. 2. Jednání o korunovační kapitulace

V průběhu středověkých a raně novověkých dějin českého státu se v jeho čele objevilo několik dynastií, z nichž každá různým způsobem ovlivnila jeho vývoj. S výjimkou knížat a králů z přemyslovské dynastie, která kořeny své moci nalézala ještě v předkřesťanské a předstátní době, se dostali všichni ostatní uchazeči o královskou korunu na český trůn za výjimečných, často velmi dramatických okolností. Projevovaly se zde předchozí dynastické krize i změny politického systému a veřejného života nejen v českých zemích, nýbrž v celé střední Evropě. Habsburkové, Lucemburkové, Hunyadiové, Jagellonci i Jiří z Poděbrad byli nuceni podstoupit nejednoduchý zápas s českým politickým národem o vzájemné vymezení mocenského prostoru.²¹⁷

Protože v následujícím výkladu půjde o postižení podmínek a dlouhodobého vývoje tohoto zápasu, prostor bude věnován zejména těm korunovačním jednáním, během nichž se určovaly hranice mocenského vlivu obou stran. Záměrně nejsou opominuty ani volby Jana Lucemburského a Jiřího z Poděbrad, neboť tyto středověké příklady nabízejí možnost odkrýt hlubší a starší vrstvy aristokratického myšlení o královské moci a existenci některých jeho konstantních prvků. Pro srovnávací výzkum má velký význam jagellonská volba i nástupy jednotlivých habsburských panovníků v době před třicetiletou válkou, na nichž se ukazuje proměnlivý vztah stavovských představitelů k členům jedné dynastie. Volba Fridricha Falckého naznačuje meze, kterými byla definována královská moc v konkrétních podmínkách stavovského státu.

a) Volba Jana Lucemburského

Na počátku 14. století se sice politický systém českého státu podstatně odlišoval od doby raného novověku, přesto lze v nástupu Jana Lucemburského na český trůn najít zcela funkční analogie. *Inaugurační diplomy krále Jana*

²¹⁷⁾ Tento zápas lze soustavněji sledovat právě ve vztazích českých stavů ke králi, neboť ve vedlejších zemích stavovské reprezentace uzavíraly s panovníkem často jen dohodu, za jakých podmínek mu složí hold. Srov. též R. RAUSCHER, *Volební kapitulace*, s. 38-40.

představují nejvýznamnější dochované středověké texty, které v kodifikované podobě zachycují konkrétní politické dohody mezi uchazečem o českou královskou korunu a politickým národem.²¹⁸ Jan také nastupoval svou vládu v Čechách a na Moravě za mimořádně spleťtých okolností. Násilná smrt posledního přemyslovského panovníka vytvořila mocenské vakuum, jež ani Habsburkové ani Jindřich Korutanský, ač získali královský titul, nedokázali zaplnit. Královskou moc se nepovedlo dosavadním uchazečům konsolidovat a země se změnila v bojiště jednotlivých zájmových skupin.²¹⁹

Jan nebyl prvním králem, který po smrti Václava III. musel projít volbou. Jako nástupce Přemyslovců byl volebním sněmem nejprve určen Jindřich Korutanský.²²⁰ Ten však nikdy nedosáhl plného uznání a navíc neuhájil své nároky proti mocenské převaze nejprve Habsburků, poté Lucemburků. S praxí české šlechty podmínit nástup nového vládce určitými politickými dohodami se Jan také nesetkal poprvé. Již Albrecht I. Habsburský, poté co vymohl vládu v Českém království pro svého syna Rudolfa, byl nucen potvrdit české šlechtě některá privilegia, zejména pak *Zlatou bulu sicilskou*.²²¹

Mladý Lucemburk a jeho rádcové se museli vyrovnat s dobře promyšlenou koncepcí mocenských nároků českého politického národa, která jim byla předložena v přesně formulované psané podobě.²²² Základ této kon-

²¹⁸⁾ Text českého privilegia je znám pouze z pozdější formulářové sbírky, obdobné privilegium určené pro Moravu se však dochovalo v originále v MZA Brno, Stavovské listiny – A 1, inv. č. 2 (privilegium Jana Lucemburského z 18. 6. 1311). Jeho znění zpřístupnil Josef EMLER (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars II, Annorum 1253-1310*, Praha 1882, s. 973-975, č. 2245. Zevrubně se rozbořem textu obou diplomů a okolnostmi jejich vzniku zabýval Václav CHALOUPECKÝ, *Inaugurační diplomy krále Jana z roku 1301 a 1311*, ČČH 50, 1949 (díl II), s. 69-102.

²¹⁹⁾ Podrobné líčení období před Janovým příchodem do Čech i počátků jeho vlády nabízejí práce Josef ŠUSTA, *Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví*, Praha 1935; TÝŽ, *České dějiny II/2. Král cizinec*, Praha 1939; J. SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský*, s. 112-168. Naposledy se této problematice včetně zhodnocení inauguračních diplomů věnovala Lenka BOBKOVÁ, *Velké dějiny zemi Koruny české IV.a, 1301-1402*, Praha-Litomyšl 2003, s. 22-31.

²²⁰⁾ Josef ŠUSTA, *K volbě roku 1306*, in: *Úvahy a drobné spisy historické Josefa Šusty I*, Praha 1934, s. 287-292.

²²¹⁾ J. SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský*, s. 113-114. Srov. J. ŠUSTA, *K volbě*, s. 289-290.

²²²⁾ Text šlechtického návrhu pro znění inauguračního diplomu je obsažen ve formulářové sbírce kanceláře pražského biskupa Jana IV. z Dražic. Srov. J. SPĚVÁČEK, *Jan Lucemburský*, s. 150-152.

cepce tvořily požadavky na rozšíření šlechtických svobod v hospodářské i vysloveně politické oblasti. Mezi klíčové žádosti z politické sféry patřilo vynucení slibu, že král bude vládnout bez cizích rádců a že zemské úřady bude obsazovat jen rodilými Čechy a Moravany. Vojenské povinnosti šlechty se měly vztahovat pouze na obranu země před vpádem vnějšího nepřítele a na zabezpečení vnitřního míru. Šlechta zároveň neměla být nucena k tažení za hranice království. Hospodářské požadavky se soustřeďovaly na stanovení výše a způsobu vybírání berní na rozšíření šlechtického práva odúmrti.

Janovu odpověď je možné hodnotit jako obratný kompromis vyvolaný nutností respektovat mocenskou sílu šlechty a zároveň potřebou uhájit co největší prostor královské autoritě. Nový panovník vydal dva inaugurační diplomy nejprve v prosinci 1310 pro Čechy, posléze 18. června 1311, během holdování moravské šlechty v Brně, i pro Markrabství moravské.²²³ V těchto listinách přistoupil k obecnému schválení všech dosavadních privilegií a svobod, nadto souhlasil se všemi šlechtickými požadavky. Nepotvrdil je však jako starobylá práva, nýbrž jako nové svobody udělené ze zvláštní panovnické milosti. Navíc se příslušná ustanovení v Janových diplomech objevila záměrně v poměrně stručných a záměrně obecných formulacích, z nichž se jen obtížně daly vyvozovat konkrétní závazky.

b) Kapitulace Zikmunda Lucemburského

Husitské války nepřerušily jen dlouhé období vcelku bezproblémové posloupnosti vlády lucemburské dynastie, ale také přinesly změny v okolnostech nástupu nového panovníka. Zikmund Lucemburský byl přijat stavy českých zemí jako dědic po bratru Václavu IV.; spíše než Zikmundovo dědické oprávnění však v jeho uznání hrály roli zájmy představitelů politického národa. Jestliže chtěly stavovské reprezentace dosáhnout potvrzení náboženských, mocenských a majetkových změn, k nimž během revoluce v jejich prospěch došlo, potřebovaly obnovit právní kontinuitu a zajistit si legalizaci požadavků od nejvyšších platných duchovních a světských autorit. Proto také čeští a moravští stavové projeví ochotu uznat Zikmundův královský titul i jeho korunovaci z roku 1420. Neboť jen legitimní panovník – člen vládnoucí dynastie a jediný oprávněný dědic krále zesnulého bez

²²³⁾ J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 16-18.

vlastních potomků – mohl nezpochybnitelně potvrdit výdobytky husitské éry.²²⁴

Lucemburk si ovšem dobře uvědomoval změny v mocenském rozvržení sil a neváhal mu pružně přizpůsobit vlastní představy o královské moci a svém panování.²²⁵ Vzhledem k novým poměrům, v nichž se významně prosazovaly také zájmy královských měst, bylo nutno zcela nově formulovat i vztah panovníka ke stavovským obcím. Ty se svými návrhy a požadavky přišly na svatovalentinský sněm v Praze na počátku března 1435. Jádrem žádostí zůstávaly logicky náboženské svobody husitů, ale sněm vyslovil i řadu článků s ryze politickým nábojem. Nejdůležitější z nich kodifikovaly nově se prosadivší stavovské rozvrstvení politického národa. Ne náhodou byly také spojeny s obvyklou žádostí o potvrzení dosavadních svobod a privilegií. Další okruh žádostí se týkal opatření, která měla zamezit cizozemcům (především Němcům) přístup k úřadům a politickým institucím, popřípadě vstup cizinců do veřejného života vůbec. Konečně se zde objevily i zvláštní nároky městského stavu, inspirované zjevně politikou Starého Města pražského.²²⁶

Volební kapitulace Zikmunda Lucemburského nemají pouze význam první podobné smlouvy mezi českým králem a politickým národem, tvořeným představiteli zemských stavů. Staly se také v jistém smyslu preceden-tem. Na jejich základě byly koncipovány kapitulace při volbě Albrechta Habsburského, Albrechta Bavorského i Ladislava Pohrobka.²²⁷ Jednotlivé

²²⁴⁾ Srov. F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce* III, s. 313; TÝŽ, *Husitská revoluce* IV, s. 72-74. Naposledy se problému Zikmundova nástupu na český trůn jako legalizace výsledků husitských válek dotkl TÝŽ, *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001, s. 452-453 a 484-487. Srov. P. ČORNEJ, *Velké dějiny* V, s. 638-639.

²²⁵⁾ Srov. hodnocení Zikmunda a jeho vladařských schopností P. ČORNEJ, *Velké dějiny* V, s. 632.

²²⁶⁾ Stavovské sebevědomí zejména na straně měst se odrazilo ve formě zápisu požadavků sněmu rozdělených na „*Ohrady panské*“ a „*Ohrady městské*“. Jejich text zveřejnila edice F. PALACKÝ (ed.), *Akta veřejná i sněmovní v království Českém 1432-1439*, č. 10, s. 419-421. Interpretaci se naposledy zabývali F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce* III, s. 303-305 a P. ČORNEJ, *Velké dějiny* V, s. 623-625.

²²⁷⁾ B. VOBORNÍK, *Královská moc*, s. 15. Znění stavovských požadavků a královských kapitulačních listin přináší František PALACKÝ (ed.), *Sněmovní věci české 1440-1446*, Praha 1840(=AČ I), č. 7, s. 266-267 (Albrecht Bavorský); F. PALACKÝ, *Akta veřejná i sněmovní v království Českém 1432-1439*, č. 30 a 31, s. 459-461 (Albrecht Habsburský); F. PALACKÝ, *Akta veřejná i sněmovní v království Českém 1453-1490*, č. 1 a 2, s. 413-419 (Ladislav Pohrobek).

texty stavovských požadavků předkládaných těmto panovníkům a královských reversů se v konkrétních formulacích odlišují. Přesto reagují na stejný okruh dobově podmíněných témat ve vztahu vládců a země, která bylo nutno řešit. Jednalo se především o problémy církevně-politické, jež vyplývaly z právně a organizačně nezajištěného postavení českého utrakvismu (potvrzení kompaktát a ustanovení arcibiskupa pod obojí).²²⁸ Mimo to se uplatňovaly snahy zabezpečit mocenské dědictví revolučních let potvrzením zemských a stavovských svobod i královských zápisů na komorních nebo církevních statcích. Pozornost si zaslouží také snaha upevnit otřesenou jednotu korunních zemí stejně jako vytrvalý důraz na vyloučení cizozemců z obsazování úřadů a z držby pozemkového majetku.²²⁹

c) Volba Jiřího z Poděbrad

Nenadálá smrt mladičkého Ladislava Pohrobka, ani ne měsíc po jeho korunovaci, rázem otevřela cestu k novému volebnímu zápasu o českou korunu. Jeho průběh se od všech předchozích výrazně odlišoval díky uplatnění domácí kandidatury z řad české aristokracie. Jiří z Poděbrad mohl na rozdíl od zahraničních kandidátů využít svého mocenského postavení v čele většiny utrakvistického tábora i tlaku veřejného mínění.²³⁰ Kromě zmíněných faktorů padal na váhu také účinek úspěchu domácí volby uherské.²³¹ Skutečně lze bez obtíží odhalit podobnosti v průběhu českých a uherských událostí. Kromě silného vlivu veřejnosti, zvláště z hlavního města, kterou pomáhala mobilizovat účinná agitace, sehrál svou úlohu nátlak stoupců domácího kandidáta a jeho obliba jako hrdiny náboženských (v uherském případě protitureckých) válek.²³²

²²⁸⁾ Je příznačné, že v Markrabství moravském se kompaktáta do zemského landfrýdu ani jiných oficiálních politických dokumentů nedostala. Náboženské svobody zde zaštitovalo zemské právo. K tomu blíže F. ŠMAHEL, *Husitské Čechy*, s. 454.

²²⁹⁾ Jednotlivými články volebních kapitulací z let 1438, 1440 a 1453 se podrobněji zabýval R. URBÁNEK, *České dějiny* III/1, s. 271-273 (volba Albrechta Habsburského), s. 532-533 (volba Albrechta Bavorského) a *České dějiny* III/2. *Věk poděbradský* II, Praha 1918, s. 683-685, 709 (uznání Ladislava Pohrobka).

²³⁰⁾ Srov. R. URBÁNEK, *České dějiny* III/3, s. 244-285; zvláště se Jiříkovou volbou zabýval v důkladné analytické studii TÝŽ, *Volba*, s. 593-766.

²³¹⁾ Na česko-uherské paralely upozorňoval TÝŽ, *České dějiny* III/3, s. 249-250. Přímou srovnání národních monarchií české, uherské a švédské se zaměřil J. BOUBÍN, *Česká „národní“ monarchie*, s. 66-83. Sám ovšem zdůraznil, že v Čechách se pochopitelně sotva mohly uplatnit vlivy švédského vzoru. Srov. tamtéž, s. 72.

²³²⁾ Tamtéž, s. 81-83. Srov. též J. M. BAK, *Königtum*, s. 54-57.

Zmíněné okolnosti i stále narůstající převaha Poděbrada jako hlavního favorita volby způsobily, že do volebního rozhodnutí neformulovala česká stavovská obec žádný ucelený program, který by bylo možné chápat jako volební kapitulace. Jiří pochopitelně vyjednával zejména s katolickými oponenty, u nichž si hleděl zajistit podporu nebo aspoň neutralitu. Tato jednání se však odvíjela v podobě zákulisních dohod a osobních slibů.²³³ K podobné taktice se pokoušeli uchýlit i zástupci francouzského a saského kandidáta. Ani jim však český volební sněm nepředložil své požadavky. Vystoupení francouzského poselstva (saské se pokoušelo pouze prosadit dědičné nároky knížete Viléma) ve sněmovním shromáždění přinášelo nabídky, které odrážely domnělé potřeby stavovské obce. Francouzského krále s nimi během své předchozí diplomatické mise mohl seznámit již Zdeněk ze Šternberka.²³⁴

Na stavovské požadavky proto Jiří z Poděbrad odpovídal až v korunovačním slibu. Ve srovnání s ostatními případy jednání o volební kapitulace upoutá pozornost paradoxní fakt, že tentokrát byl nový český král konfrontován především s nároky menšinové katolické skupiny uvnitř české stavovské obce. Katoličtí magnáti předložili Jiřímu celý soubor opatření, která jim měla zajistit plnou svobodu vyznání a také umožnit následnou restauraci postavení katolické církve v Českém království.²³⁵ V jednáních před Jiříkovou korunovací zazněly i některé obecně stavovské žádosti. Z nich je třeba zdůraznit vynucený slib na zvoleném, ale ještě nekorunovaném králi, že během svého života nebude naléhat na volbu některého ze svých synů za nového panovníka.²³⁶ Částečně zde mohlo jít o aktuální obavu katolíků ze

²³³⁾ R. URBÁNEK, *České dějiny* III/3, s. 347, pozn. 4; TÝŽ, *Volba*, s. 737, pozn. 44. Podobně vyjednával Jiří osobně s představiteli moravského panstva během setkání s uherskými vyslanci ve Strážnici. Srov. TÝŽ, *České dějiny* III/3, s. 259.

²³⁴⁾ Zdeňkova úloha při dojednávání francouzské kandidatury na královském dvoře v Tours je zmíněna tamtéž, s. 218. K vystoupení francouzského a saského poselstva před korunovačním sněmem srov. tamtéž, s. 273-276; TÝŽ, *Volba*, s. 735-737.

²³⁵⁾ Jednotlivé požadavky uvádí a komentuje TÝŽ, *České dějiny* III/3, s. 347-352.

²³⁶⁾ Tento slib připomněli Jiřímu členové zelenohorské jednoty ve stížném spisu z prosince 1465: „Jakož pak před korunováním Vašie Milosti všickni páni to sme sobě vymluvili, abychom tiem zavázání nebyli, ale volné a svobodné volenie měli podlé starodávních práv a svobod zemských.“ J. BOUBÍN, *Česká „národní“ monarchie*, s. 128-129. Jde zde také o další doklad stavovského chápání poděbradské monarchie jako volebního království, přičemž tentokrát volební právo stavů zdůrazňovala vůči panovníkovi menši-

založení utrakvistické dynastie. Zároveň však zde zaznívá jedna z dlouhodobě prosazovaných zásad stavovského postoje k nástupnické otázce.

Král Jiří zvolil ve své odpovědi taktiku, k níž se uchýlovali všichni jeho předchůdci i následovníci, pokud se chtěli vyhnout přílišnému omezení své panovnické autority. Výslovně se zavázal jen k těm stavovským žádostem, s nimiž se sám ztotožňoval. Ostatní přešel všeobecnými přísliby. Také krátce po skončení korunovačního obřadu slíbil vydat obvyklý revers o dodržování zemských a stavovských svobod. K vydání příslušné listiny došlo až o tři roky později, její opět dost obecně formulovaný obsah se formou ani věcnou náplní příliš neliší od předchozích reversů králů Ladislava, Albrechta a Zikmunda, na něž se jako na své vzory a předchůdce vydavatel listiny v její areně odvolává.²³⁷ Konkrétněji se zde Jiří zavazuje pouze k povinnosti prosadit uznání kompaktát a voleného pražského arcibiskupa Jana Rokycany, ke splacení královských dluhů a uznání finančních závazků koruny, k úsilí o navrácení (případně rozmnožení) korunních statků a lén.

Přes všechny obtíže, které Jiřímu z Poděbrad způsobovala existence silné domácí opozice i nedůvěra papežské kurie, udržel tento obratný politik během jednání o svou volbu a korunovaci dosavadní přibližnou rovnováhu mezi královskou autoritou a stavovskými mocenskými nároky.²³⁸

d) Volba Vladislava II. Jagellonského

K nástupu panovníka z jagellonské dynastie na pražský trůn došlo v okamžiku, kdy český stát prožíval vleklou krizi – rozdělení mezi vládu dvou panovníků. Vedlejší země Koruny české ovládl Matyáš Korvín, který se mohl také v samotných Čechách spolehnout na silnou katolickou opozici

nová katolická opozice. Vzhledem k okolnostem vyhlíží její postoj poněkud účelově. Politickou dohodu krále s českým panstvem zdůraznil i R. URBÁNEK, *České dějiny* III/3, s. 352, který vycházel ze starší německé edice textu stížného listu.

²³⁷⁾ Text reversu zpřístupnil J. KALOUSEK, *České státní právo*, s. 568. K okolnostem jejího vydání srov. tamtéž, s. 256-257; B. VOBORNÍK, *Královská moc*, s. 15.

²³⁸⁾ Mocenský dualismus poděbradské epochy se zrcadlí i v králově prohlášení vůči panské opozici na zemském sněmu v září 1465: „*Také viete, že netoliko syna našeho ale i sami sebe králem sme nemohli udělati, leč jest k tomu pánuov, rytieřov, zeman i měst všech povolenie bylo*“. František PALACKÝ (ed.), *Akta mezi králem Jiřím a jednotou panskou 1463-1468*, Praha 1846 (= AČ IV), č. 5, s. 106. Srov. J. BOUBÍN, *Česká „národní“ monarchie*, s. 89-90. Nic na tom nemění ani skutečnost, že se Jiří mohl opírat o většinou věrné křídlo české stavovské obce.

v podobě jednoty zelenohorské.²³⁹ Matyáš si zároveň již od roku 1469 činil nárok na český královský titul, k němuž mu akklamativní „volbou“ dopomohli předáci české katolické opozice v čele se Zdeňkem ze Šternberka.²⁴⁰ Po smrti Jiřího z Poděbrad mohla tedy „uherská strana“ tentokrát uplatnit mezi stavy českých zemí ve volebním zápase o český trůn kandidáta, který již královské důstojenství užíval. Titul českého krále Korvínovi zdánlivě usnadňoval výchozí pozici k uznání za vládce celého státu. Matyášovo postavení však neodpovídalo podobným nadějím. Rozhodující vliv na královskou volbu si uchovala utrakvistická většina v české stavovské obci. Korvín se smířil s nutností přistoupit na obtížná jednání s bývalou poděbradskou stranou a projevil ochotu podstoupit královskou volbu bez nároků na uznání již drženého titulu.²⁴¹

České koruně se nabízel ještě jeden designovaný následník – polský princ Vladislav. Jako budoucího panovníka vybral mladičkého Jagellonce český zemský sněm konaný v červnu 1469. Tento důležitý krok v diplomatické aktivitě Jiřího z Poděbrad, směřující k Matyášově izolaci ve středoevropském prostoru, byl stvrzen následným jednáním českého poselstva na polském královském dvoře.²⁴² Již zde padly určité podmínky, za nichž měl Vladislav po Jiříkově smrti nastoupit vládu. Hlavní zájem české strany směřoval k uzavření dohody s papežem a k ukončení náboženských sporů. Příslib zásahu u kurie v této věci však polský král Kazimír IV. vyslovil se značnou dávkou opatrné váhavosti. Česká stavovská obec proto po uprázd-

²³⁹⁾ Do širších souvislostí se Matyášův vztah k českému státu pokusil v několika postřezích zasadit Josef VÁLKA, *Matyáš Korvín a Česká koruna*, ČMM 110, 1991, s. 316-323.

²⁴⁰⁾ Podrobné líčení olomoucké „volby“ přináší F. PALACKÝ, *Dějiny* IV, s. 578-587.

²⁴¹⁾ Z. NEJEDLÝ, *Volba*, s. 39.

²⁴²⁾ Postoj polského krále Kazimíra IV. k Poděbradovi i k České koruně silně ovlivňovala proměnlivá papežská strategie. Kazimírova politika se navíc zmítala v rozporech mezi touhou prosadit domnělá nástupnická práva na český trůn a obavou z vojenského konfliktu s Matyášem Korvínem. Polský vstup do volebního zápasu o český trůn nakonec podnítila hrozba izolace Jagellonců, neboť Kazimírovým váháním zklamaná poděbradská strana se odhodlala vyjednat přímo s Korvínem. K tomu blíže Krzysztof BACZKOWSKI, *Wielka historia Polski III. Dzieje Polski późnośredniowiecznej (1370-1506)*, Kraków 1999, s. 228-232. V této práci citována i další polská literatura k Vladislavově volbě. Hlavní fakta o jednání českého poselstva s králem Kazimírem shrnul též F. PALACKÝ, *Dějiny* IV, s. 590-591. Česko-polských vztahů na přelomu šedesátých a sedmdesátých let 15. století si všímá také autorka dosud poslední biografie o Kazimíru IV. Maria BOGUCA, *Kazimierz Jagiellończyk i jego czasy*, Warszawa 1998.

nění trůnu považovala své závazky vůči Jagelloncům za promlčené. Vladislav se nakonec o vládu v českých zemích ucházel vysloveně z polské iniciativy.²⁴³

Zprvu překvapivé Vladislavovo vítězství na volebním sněmu v Kutné Hoře poněkud oslabil Matyáš tím, že se za souhlasu skupiny svých českých stoupců nechal papežským legátem znovu potvrdit v důstojenství českého krále.²⁴⁴ Následující léta válečného soupeření měla prokázat nezvratnost mocenské rovnováhy mezi oběma panovníky. Mezitím česká stavovská obec uzavřela s Vladislavem II. Jagellonským novou politickou „smlouvu“ na základě jednání o podmínkách korunovace. Kutnohorský korunovační sněm sestavil seznam „*žádostí zemských*“, jež měli vyslanci sněmu předložit Vladislavovi spolu s oznámením o volbě. Jednotlivé položky tohoto soupisu se zaměřovaly převážně na obsazování zemských úřadů a institucí a na jejich postavení v rámci politického systému.²⁴⁵

Zdůrazněn byl význam zemského soudu jako základu právního řádu. Král měl s pomocí královské rady také obnovit autoritu zemských úřadů. Jejich obsazování se mělo dít v souladu se zemskými zákony a nemělo se stávat předmětem soukromých politických dohod. Zejména do vyšších úřadů (nejvyšší sudí, nejvyšší komorník) měli být jmenováni zkušení znalci právního života země s dostatečnou praxí ze zemského soudu, kteří by sloužili za vzor svým mladším kolegům. Zvláštní péče se měla věnovat deskám zemským – jejich uschování, kontrole a správnému vedení zápisů. Krajské landfrýdy a zápisy měly být zrušeny, protože „*již z daru božího všichni spolu máme jednoho pána a krále*“. Také úřad královského prokurátora měl být zrušen, neboť „*jest nikdy za prvních kraluov českých nebyl oznámen ani držán od nižádného ...*“. Některé články nesly v sobě zřetelný hrot stavovského soupeření mezi městy a šlechtou. Z nich vyniká požadavek zakazující měšťanům účast na sněmech. Také poukaz na zakupování deskových statků měšťany a na jejich testamentární praxi, které odporují

²⁴³⁾ F. PALACKÝ, *Dějiny V*, s. 17; Z. NEJEDLÝ, *Volba*, s. 45-47. Zápis o volbě z kutnohorské městské knihy edičně zpracovali Marie KAPAVÍKOVÁ – Lubomír VANĚK (edd.), *Volba Vladislava Jagellonského českým králem. Edice pamětního zápisu v kutnohorské knize sentencí z roku 1471*, Kutná Hora 1972.

²⁴⁴⁾ F. PALACKÝ, *Dějiny V*, s. 29; Z. NEJEDLÝ, *Volba*, s. 169.

²⁴⁵⁾ Srov. články otištěné v F. PALACKÝ (ed.), *akta veřejná i sněmovní v království českém 1453-1490*, č. 10, s. 444-451. K česko-polsko-uherskému konfliktu blíže též Krzystof BACZKOWSKI, *Walka Jagiellonów z Maciejem Korwinem o koronę czeską*, Kraków 1980. Srov. též J. MACEK, *Jagellonský věk I*, s. 181-182.

zemským zákonům, předznamenává pozdější bouřlivé spory jagellonské doby.

Kromě zmíněných ustanovení předloha obsahovala i běžné návrhy na potvrzení souboru zemských a stavovských privilegií, na dohled nad těžbou drahých kovů a produkcí kutnohorské mincovny i její zemskou správou, na řešení zadluženosti království. S tím souvisel i požadavek omezení daňového zatížení stavů, jež v předchozích válkách s Matyášem značně narostlo vzhledem k mimořádným berním, jejichž prostřednictvím stavové pomáhali králi Jiřímu financovat obranu před Matyášovou agresí.

Je pozoruhodné, že Vladislavova odpověď k výše uvedenému souboru požadavků vůbec nepřihlíží. Listina, kterou Vladislav předal českému poselstvu, formou a částečně i obsahem opakovala korunovační reversy předešlých panovníků.²⁴⁶ Kromě tradičního příslibu ochrany a respektování zemských i stavovských svobod a privilegií se v ní Vladislav po vzoru předchůdců zavazoval k prosazení kompaktát a k zajištění organizační struktury utrakvistické církve – v první řadě k volbě arcibiskupa pod obojí. Opět zde našla místo zásada nepřipouštět cizince k držení zemských či jiných úřadů, ani královských pevností a měst. Podobně bylo pamatováno na závazek bdít nad celistvostí Koruny. Mimo to hned několik bodů řešilo citlivou otázku další budoucnosti rodiny zesnulého krále Jiřího. Dalo se očekávat, že Vladislav bude respektovat mocenskou pozici Jiříkových synů, zejména knížete Jindřicha, který si podržel úřad zemského správce a nadto se stal jedním z nejbližších rádců mladého krále. Ani královna-vdova Johana však nezůstala mimo politické dohody. Vladislav jí garantoval držení věnných měst. Mezi personální závazky se podařilo zahrnout i Albrechta Saského, který přirozeně usiloval o kompenzace za podporu poděbradské strany v Čechách.

Při koncipování textu Vladislavova reversu se vycházelo též z předlohy, kterou sestavil kutnohorský korunovační sněm a kterou jeho vyslanci přivezli do Polska.²⁴⁷ Zůstává proto otázka, co se stalo se „*zemskými žádostmi*“, jež byly určeny poselstvu k projednání s budoucím králem. Pokud je

²⁴⁶⁾ Otiskl ji F. PALACKÝ (ed.), *akta veřejná i sněmovní v království českém 1453-1490*, č. 11, s. 451-455. Její interpretaci se zabýval již F. PALACKÝ, *Dějiny V*, s. 32; srov. též Z. NEJEDLÝ, *Volba*, s. 168-169.

²⁴⁷⁾ Vyplývá to i z úvodních formulací reversu: „*Kterážto poslové artikule některé dole psané potřebné ode všie Koruny české k nám jsú přinesli, nám sú okázali a z vuole božie s námi šťastně všechny srovnali ...*“. F. PALACKÝ (ed.), *akta veřejná i sněmovní v království českém 1453-1490*, č. 11, s. 452. Srov. Z. NEJEDLÝ, *Volba*, s. 168.

sněm skutečně poslům předal, mohly se stát předmětem ústních rozhovorů mezi posly a královými zástupci. Rozhovory podle dobových svědectví trvaly krátce a probíhaly bez jakýchkoli obtíží.²⁴⁸ Polská strana zjevně nenamítala nic proti podmínkám, za nichž se měl Vladislav ujmout vlády. „Zemské žádosti“ se však mezi těmito podmínkami neobjevily. Přesto v „zemských žádostech“ český sněm vytyčoval politický program stavovské monarchie, který měl vyplnit nejbližší léta Vladislavovy vlády. Vždyť šlo především o konsolidaci zemské správy spojenou s řešením některých sporů mezi městy a vyššími stavy. Že se tak mělo dít ve prospěch obou urozených stavů a zejména stavu panského, ukazuje na charakter i sociální vymezení zájmové skupiny, jež schválení „zemských žádostí“ na kutnohorském sněmu prosadila.

Dohoda s českým politickým národem, obsažená ve volebním reversu, nebyla jediná, kterou Vladislav II. Jagellonský během své dlouhé vlády uzavřel. V roce 1509 stejný státoprávní akt zopakoval, tentokrát v zastoupení svého syna Ludvíka. Vladislavův syn byl korunován českým králem ve věku pouhých tří let na základě předběžné dohody stavovských předáků s králem. Čeští a zejména moravští stavové ochotně souhlasili s Ludvíkovou korunovací ještě za otcova života a dokonce požadovali pro Ludvíka sestavení osobního dvora. Vladislav jim zato vystavil korunovační reversy za sebe i za Ludvíka, jež ovšem opakovaly text původního Vladislavova reversu z roku 1471.²⁴⁹ Jedinou zásadnější změnou bylo nutné ujištění, že Ludvík nastoupí vládu až po otcově skonu. Vladislav zajistil Ludvíkovou korunovací do budoucna hladké převzetí královské vlády a zároveň posílení dynastie. Stavové českých zemí však s korunovací v princově nezvykle nízkém věku nejen ochotně souhlasili, ale k uskutečnění korunovace vynaložili i značné úsilí. Hlavní motivací zřejmě byla snaha vymanit Vladislava i jeho dvůr z vlivu uherských rádců.²⁵⁰ Vzhledem k dosavadním zkušenos-

²⁴⁸⁾ Průběh jednání na základě líčení očitého svědka, Vladislavova vychovatele Jana Dlugose, popsal F. PALACKÝ, *Dějiny V*, s. 31-32. Hlavním předmětem jednání však byla ustanovení tvořící sněmovní návrh Vladislavova reversu. Také kutnohorský písař Jan Kozlík zaznamenal ve svých pamětech návrhy sněmu na volební kapitulaci, jak se jen s nepodstatnými změnami objevily v pozdějším Vladislavově majestátu. Srov. Petr M. VESELSKÝ (ed.), *O sněmu kutnohorském po smrti krále Jiřího*, ČCM 21, 1847 (II. díl), s. 191-194.

²⁴⁹⁾ F. PALACKÝ, *Dějiny V*, s. 359.

²⁵⁰⁾ Na iniciativní postup stavů ve věci Ludvíkovy korunovace upozornil F. PALACKÝ, *Dějiny V*, s. 338.

tem s povahou krále i s Vladislavovým stylem vlády se stavové patrně neobávali, že by raná korunovace mohla omezit jejich mocenské pozice.

e) Volba Ferdinanda I. Habsburského

Skutečnost, že v říjnu 1526 vzešel z volby českých stavů jako nový král Ferdinand Habsburský, mladší bratr císaře Karla V., se ukázala z mnoha pohledů jako nejvýznamnější událost českých dějin počátku novověku. Jagellonské dědictví přebíral mimořádně obratný politik, který svých cílů dosahoval nejen s využitím dosaženého vzdělání a příhodných osobních vlastností, ale také díky neobyčejně vyvinuté schopnosti strategického myšlení. Strukturální změny politické kultury, jež svými reformami a vládními akty pomohl Ferdinand iniciovat, umožnily Habsburkům vytvořit z českého státu základ jejich středoevropského impéria.²⁵¹

Volitelé, tedy zástupci české stavovské obce, si ovšem dobře uvědomovali, kdo se v mladém rakouském arciknížeti uchází o českou korunu.²⁵² Vypracovali tedy podrobný soubor požadavků, jež měly tvořit základ královny volební kapitulace a zajistit pro stavovské reprezentanty v budoucnu dostatečný mocenský prostor. Český volební sněm tyto požadavky vtělil do sněmovního snešení. Zástupci panského stavu spolu s některými spojenci ze stavu rytířského dokonce prosadili zapsání sněmovních artikulů do zemských desk bez ohledu na vyjádření Ferdinanda I., čímž snešení nabylo platnosti zemského zákona.²⁵³ V textu stavovských požadavků našel mo-

²⁵¹⁾ J. JANÁČEK, *České dějiny I/1*, s. 56. Vysokého ocenění osobních i vladařských schopností se Ferdinandu I. dostalo tamtéž, s. 16. Srov. též Jaroslav PÁNEK, „Tvůrcové“ habsburské monarchie v nové literatuře, ČČH 90, 1992, s. 394-412, zde s. 397. Obdobné hodnocení Ferdinandova významu přinesl Georg KUGLER, *Die Entstehung der Habsburgermonarchie*, in: W. Seipel, *Kaiser Ferdinand I.*, s. 77-83. Dalekosáhlé důsledky Ferdinandovy „integrační“ politické linie zdůraznil také Bernhard SICKEN, *Ferdinand I. (1556-1564)*, in: Anton Schindling – Walter Ziegler (edd.), *Die Kaiser der Neuzeit 1519-1918. Heiliges Römisches Reich, Österreich, Deutschland, München 1990*, s. 57-58.

²⁵²⁾ Účastníci volebního sněmu byli informováni o Ferdinandově postoji ke stavovským svobodám a znali jeho stanovisko k nekatolíkům. Obraz arciknížete jako rušitele zemských a náboženských privilegií si vytvářelo také veřejné mínění v hlavním městě království, což nezůstávalo bez vlivu na účastníky sněmu. Srov. A. REZEK, *Zvolení*, s. 511-512.

²⁵³⁾ Tamtéž, s. 622-624. Sám Rezek hodnotil ne zcela výstižně tento z procedurálního hlediska neoprávněný akt za nejvyšší mez, kam až dospěla královskou autoritou neo-

censko-politický program stavovské společnosti natolik ucelenou a konkrétně formulovanou podobu, v jaké se dosud neobjevil.²⁵⁴ Jednotlivé články snešení byly novému králi předloženy koncem roku 1526 ve Vídni, kde české poselstvo požádalo o jejich schválení a dodatečné potvrzení.

Hlavní a nejdůležitější část požadavků se týkala povahy královské moci a vztahu krále k zemským úřadům. Stavovská obec trvala na tom, aby nikdo nemohl být zvolen ani korunován novým králem za života svého předchůdce; i kdyby byl jeho oprávněným dědicem. Korunovace měla podle stavů proběhnout teprve poté, co panovník složil do rukou zástupců zemské obce královskou přísahu a slíbil potvrzení všech stavovských privilegií a svobod. Následník trůnu po svém korunování také neměl vztahovat na poddané své předchozí politické závazky, které by poškozovaly zájmy zemské obce. Mimo to král neměl bez souhlasu zemské vlády a královské rady sesazovat držitele zemských úřadů. Noví zemští úředníci měli být jmenováni pouze z rodilých Čechů. Panovník měl také se svým dvorem pravidelně pobývat v Čechách; v případě vynuceného odjezdu ze země měl alespoň jmenovat rodilé Čechy za místodržící a správce království. Všechny královské vládní akty, jež se vztahovaly na korunní země, měla připravovat pouze česká kancelář. Králova pravomoc se také nevztahovala na zemské desky, jejichž kontrolu si stavové hodlali ponechat.

Téma postavení krále ve stavovském státě rozvíjely dále některé body samotné instrukce vydané českým poslům.²⁵⁵ Král měl potvrdit, že ho stavové zvolili ze svobodné vůle, nikoliv z povinnosti na základě nějakého nepopíratelného nároku. Mimoto měl confirmovat *Zlatou bulu Karla IV.* v podobě, která obsahovala stavovskými zástupci navržené znění klíčové pasáže o následnických právech. Tímto způsobem mělo dojít ke kodifikaci výkladu, který uplatnil volební sněm ve sporné otázce, kdo byl vlastně oprávněným dědicem královského důstojenství. Zvláštní pozornosti se opět dostalo královským rádcům. Snaha vyloučit cizince z vlivu na rozhodování o záležitostech království platila obecně, zároveň však směřovala přímo proti konkrétním osobnostem. Ten, kdo v Praze formuloval takový požadavek, byl patrně dobře informován o nevoli, kterou u rakouských stavů vy-

mezovaná stavovská moc. Jednotlivé články sněmovního snešení otiskl TÝŽ, *Jednání*, s. 339-341.

²⁵⁴⁾ J. PÁNEK, *Republikánské tendence*, s. 44 a pozn. 5.

²⁵⁵⁾ A. REZEK, *Jednání*, s. 342-343, články p, q, r, s.

volalo působení Gabriela de Salamanca a dalších španělských rádců na Ferdinandově dvoře.²⁵⁶

Následovaly požadavky na umoření zemských i královských dluhů, organizační návrhy k uspořádání příštího zemského sněmu i k uhrazení nákladů poselstva z berně vybrané na obranu proti Turkům. Z dlouhodobého hlediska je nutné přičíst větší význam článkům věnovaným náboženské otázce. Požadavek, aby král nadále toleroval dvojí víru nových poddaných, byl patrně vysloven záměrně v obecné podobě, která by umožnila Ferdinandovi I. najít kompromis mezi vlastním přesvědčením a existencí vlivných nekatolických sil v Čechách. Ani předpoklad, že se král pokusí vyřešit náboženské rozpory a sjednotit své poddané ve víře, se zřejmě nekřížil s Ferdinandovými vlastními záměry.

Zato v sobě skrýval mimořádně závažný dosah článek, v němž se pravidlo: „*Jestliže by kdožkoliv, mimo pořad práva, chtěl na práva a svobodu stavů sáhnouti, je rušiti a kaziti, v tom mají všickni stavové za jedno státi a toho netrpěti, než v tom ve všem pod těmi pokutami, jak jest která a nač uložena, se zachovati.*“²⁵⁷ Těmito slovy si stavovská obec nepotvrzovala nic jiného než *ius defendendi*, namířené proti komukoli, tedy i proti králi. Jak ukázala pozdější politická praxe, bezesporu jeden z nejdůležitějších článků sněmovního snešení neodpovídal realitě stavovské společnosti, kterou rozdělovalo příliš mnoho vzájemně se křížujících a často úzce osobních zájmů. Okamžiků, kdy se stavové skutečně dokázali shodnout na společné obraně domnělých nebo skutečných práv, se ani během vlády Ferdinanda I. mnoho neobjevilo. Přesto článek zůstává výmluvným dokladem politického myšlení stavovských reprezentantů, kteří považovali právo na obranu za přirozenou součást zemských svobod. Zároveň toto právo opírali o kolektivní mentalitu, tolik typickou pro korporativní prvky v organizaci pozdně středověké společnosti. Stavovská obec tedy alespoň v rovině teoretických

²⁵⁶⁾ Tamtéž, s. 343, článek s, poznámka 27. Působením Salamancy na Ferdinandově vídeňském dvoře se naposledy zabýval Gerhard RILL, *Fürst und Hof in Österreich. Von den habsburgischen Teilungsverträgen bis zur Schlacht von Mohács (1521/22 bis 1526)* II, *Gabriel von Salamanca, Zentralverwaltung und Finanzen*, Wien 2003, s. 137-160. K postavení Ferdinandových španělských rádců srov. též Christopher F. LAFERL, *Die Spanier am Hof Ferdinands I.*, in: Heinz Duchhardt – Matthias Schnettger (edd.), *Reichsständische Libertät und habsburgisches Kaisertum*, Mainz 1999 (= *Veröffentlichungen des Instituts für europäische Geschichte Mainz, Beiheft 48*), s. 43-56.

²⁵⁷⁾ A. REZEK, *Jednání*, s. 340, článek 9.

představ vystupovala jako sociální jedinec, který vedle krále tvořil politicky plnoprávnou část společnosti a projevoval také odhodlání své svobody hájit.²⁵⁸

V požadavcích předložených Ferdinandovi I. ve Vídni se představy o potřebné míře stavovských svobod a omezení moci panovníka ocitly na vrcholu. Český stát však ještě nehodlaly přeměnit ve volební monarchii, jakou v té době již byla sama Římsko-německá říše. Spíše nabízely jakousi via media, která v sobě spojovala prvky volební a dědičné. Právo nastoupit na trůn by podle tohoto modelu zdědil vždy jen prvorozený (nejstarší) syn, popřípadě dosud neprovdaná dcera. K volbě by tedy docházelo nikoli po vymření celé dynastie, nýbrž po zániku hlavní rodové linie. Navíc nejen nástup ale dokonce i designování oprávněného dědice trůnu přicházelo pro stavy v úvahu teprve po smrti dosavadního panovníka. Tím se otevíral další prostor k vyjednávání a politickým dohodám.

Odpověď Ferdinanda I. se jeví také dost příznačná. Habsburský král se svými rádci sotva mohl stavovský program v úplnosti přijmout a vyslovit s ním souhlas. Odmítnutí však vzhledem k předběžným slibům, daným během volebního zápasu, také nepřipadalo v úvahu. Výsledkem bylo tedy souhrnné a záměrně neurčité potvrzení; nikoli konkrétních článků instrukce nebo snešení volebního sněmu, nýbrž stavovských práv a privilegií obecně. Teprve po složitém vyjednávání, během něhož se vyslanci pokoušeli dokonce nepřímým nátlakem získat odpověď podle svých představ, Ferdinand I. přistoupil na udělení podmíněčného souhlasu s některými body instrukce.²⁵⁹ Výsledný kompromis ovšem vyzníval mnohem výhodněji pro krále, který přijal jen malé množství konkrétních závazků a vytvořil si do budoucna více manévrovacího prostoru. Je nasnadě, že Ferdinanda I. zvýhodňoval i nejednotný postup korunních zemí, jenž se projevil i v rozdílných předlohách pro volební kapitulace, jak je představitelé jednotlivých zemí panovníkovi ve Vídni předkládali.

Moravané již dříve sami rozhodli otázku dědičnosti trůnu a v tomto směru ani jejich vyslanci obsah královské moci nijak nevymezovali. Na prvním místě moravských požadavků stála místo toho otázka náboženské svobody. Text instrukce dané poslům od moravského zemského sněmu

²⁵⁸⁾ Korporativní teorii jako součást politického myšlení stavů charakterizoval W. EBERHARD, *Zur spätmittelalterlichen und frühneuzeitlichen Theorie*, s. 98-100.

²⁵⁹⁾ A. REZEK, *Jednání*, s. 346-347.

dosti obsírně definoval úlohu panovníka v zemi rozdělené vírou i samotnou zásadu náboženské tolerance, která měla tvořit základ řešení věroučných rozporů. Tento postoj byl koncipován zcela v duchu nadkonfesijního křesťanství, které umožňovalo, „... aby jeden každý mohl pánu Bohu svobodně a pokojně sloužiti podlé toho, což by kdo za dobré podlé zákona a naučení Páně poznal ...“.²⁶⁰ Tím se přiznávalo nejen právo věřícího na samostatnou volbu vyznání, ale také osobní iniciativa v hledání „pravé“ cesty ke spáse. Nadkonfesijní stanovisko představovalo v politickém myšlení moravské šlechty již určitou tradici, která se vyvinula jako jeden z důsledků specifické moravské cesty husitskou revolucí. Z předních panských rodů tehdejší Moravy se k nadkonfesijnímu pojetí křesťanství hlásili mimo jiné Pernštejnové.²⁶¹ S velkou pravděpodobností mohl být Jan z Pernštejna, kterého zemský sněm krátce před vídeňskými rozhovory zvolil zemským hejtmanem, právě tím, kdo článek o svobodě víry koncipoval a prosadil jeho předložení králi. Pernštejn ostatně poselstvo do Vídně vedl a sám s králem jednal.

Nástupnické otázky se Moravané dotkli jen v žádosti, aby podobně jako v Čechách, také v markrabství přebíral dědic trůnu vládu až po smrti svého předchůdce.²⁶² S českými požadavky se moravská instrukce shodovala i v odmítání odpovědnosti za královny předchozí politické závazky, v potřebě dosáhnout potvrzení svých svobod a privilegií a v nutnosti splatit královské dluhy. Naopak moravská zemská obec ponechávala na králově libovůli, kterou kancelář pověřil vydáváním svých listin. Odrážely se snad v tomto článku dozvuky jagellonské éry, kdy Matyáš Korvín a výjimečně i Vladislav užívali v moravských záležitostech uherskou pečeť? Vlivná skupina moravské šlechty včetně Pernštejnů však i v této otázce delší dobu prosazovala důsledně korunní postoj.²⁶³ Snad šlo spíše o pouhou negativistickou reakci na odpovídající český požadavek, která měla alespoň symbolicky demonstrovat nezávislost markrabství na české kanceláři.

Moravští vyslanci na některé žádosti českého poselstva reagovali také konkrétně. Zvláště příznačnou se jeví námitka Moravanů proti obsazování

²⁶⁰⁾ Tamtéž, s. 355.

²⁶¹⁾ Josef VÁLKA, *Politika a bezkonfesijní křesťanství Viléma a Jana z Pernštejna*, in: P. Vorel (ed.), *Pernštejnové v českých dějinách*, s. 173-183, zde s. 180-182.

²⁶²⁾ A. REZEK, *Jednání*, s. 356, článek 2.

²⁶³⁾ J. VÁLKA, *Politika a bezkonfesijní křesťanství*, s. 177-179.

zemských úřadů rodilými Čechy i ve vedlejších zemích Koruny.²⁶⁴ Zmíněný bod snešení českého volebního sněmu se ovšem vztahoval především na Slezsko a Lužici, přesněji řečeno na úřady, jež v těchto korunních zemích měli zastávat rodilí Češi. Jednalo se vlastně o pozůstatek lucemburské správní organizace Koruny, kdy jmenování Čechů do některých slezských a lužických úřadů mělo upevnit svazky mezi jádrem státu a nově nabytými korunními zeměmi. Zemské svobody stavovské Moravy podobný požadavek mohl stěží ohrozit. Uspokojivé objasnění postoje Moravanů však může sotva poskytnout předpoklad, že moravskou reakci na toto rozhodnutí českého zemského sněmu vedl pouze zemský partikularismus žárlivě střežící vlastní privilegia.²⁶⁵ Zjevně se zde projevuje snaha udržet alespoň částečně ve svých rukou kontrolu nad obsazováním zemských úřadů, a tím i svévit na minimum případné negativní důsledky panovníkovy personální strategie. Šlo tedy o jeden z mnoha momentů, kdy se konkrétně projevoval dlouhodobý zápas vládců a stavů o kontrolu politických institucí a mocenských nástrojů.

Slezské požadavky přinesené zástupci zemské obce do Vídně se podstatnou měrou odlišovaly od české i moravské instrukce.²⁶⁶ Charakter požadavků totiž směřoval především do oblasti hospodářských privilegií, odrážel tím zejména ekonomické zájmy Vratislavi a snahu zbavit se nepříjemné blokády slezsko-polských hranic.²⁶⁷ Kromě obvyklých žádostí o potvrzení zemských svobod Slezané dále usilovali o záchranu proti nárokům Jana Zápolského. Hlavní politický požadavek Slezanů, totiž povolení svobody vyznání, se stal předmětem intenzivního vyjednávání již na slezském volebním sněmu, který se sešel začátkem prosince 1526 v Hlubčici. Ani

²⁶⁴⁾ A. REZEK, *Jednání*, s. 356-357, článek b.

²⁶⁵⁾ Sám Rezek interpretuje tuto stížnost jako úplné nepochopení české snahy minimalizovat vliv cizích (zejména pak španělských) rádců na Ferdinandova rozhodnutí v záležitostech České koruny. Srov. TÝŽ, *Jednání*, s. 357, pozn. č. 55.

²⁶⁶⁾ Okolnosti vídeňské audience slezského poselstva, v jehož čele stáli vratislavský biskup Jakob de Salza a představitel luteránské šlechty, břežsko-lehnický kníže Fridrich II., shrnula naposledy Gabriela WAŚ, *Dzieje Śląska od 1526 do 1806 roku*, in: Marek Czapliński – Elżbieta Kaszuba – Gabriela Waś – Rościsław Żerelik, *Historia Śląska*, Wrocław 2002, s. 118-119.

²⁶⁷⁾ Polský král Zikmund I. ji zavedl oficiálně jako ochranu před šířením moru. Ve skutečnosti blokáda působila jako prostředek nátlaku na slezské stavy, aby uznali Zikmundovy dědičné nároky po Ludvíkovi Jagellonském, nebo souhlasili s odpovídajícím vyrovnáním. K tomu též A. REZEK, *Nové příspěvky*, s. 9.

tam, ani později na korunovačním generálním sněmu v Praze a na holdovacím sjezdu v samotné Vratislavi, však nedokázali představitelé slezských stavů získat od Ferdinanda I. potřebný souhlas. Habsburský panovník vytrvale odmítal jakékoli další oslabování pozic katolické církve ve Slezsku a spíše naléhal na obnovení jejího dřívějšího postavení. Ferdinandovo stanovisko příliš nebralo vážně skutečné poměry. Na druhé straně jeho případný ústup v této otázce by neznamenal zavedení náboženské svobody, nýbrž mnohem spíše legalizaci vítězství luteránské reformace včetně sekularizace církevního majetku, k níž vratislavští měšťané i některá slezská knížata již přistoupili.²⁶⁸

Králova odpověď také zohledňovala rozdíly mezi instrukcemi zástupců jednotlivých zemí Koruny. Češi nakonec dosáhli vydání reversu, kde však Ferdinand I. stvrzoval všechna stavovská privilegia jen obecnou formulací. Velká část textu této listiny, zejména pasáž o kompaktech, přitom vycházela z korunovačního reversu Vladislava II. Jagellonského a téměř doslova opakovala jeho formulaci.²⁶⁹ Moravští vyslanci však nedosáhli ani takového písemného závazku a byli králem odkázáni na pozdější projednání všech požadavků po jeho příjezdu do markrabství. Pouze Slezané se po kratším vyjednávání dočkali konkrétních reakcí na jednotlivé body jejich předlohy. I zde však Ferdinandovy odpovědi znamenaly obecný souhlas nebo rovnou odklad řešení daného problému na pozdější dobu.²⁷⁰

Lužice se s novým panovníkem dohodla již prostřednictvím jeho vyslanců na volebních sněmech v polovině listopadu, respektive o měsíc později, a bez větších komplikací Ferdinandovu vládu akceptovala.²⁷¹ Žádosti hornolužického šestiměstí o potvrzení privilegií byly Ferdinandovi I. předloženy až během korunovačního sněmu v Praze. Král však využil protestů lužické šlechty, která si nepřála vzrůst významu městského stavu v Lužici na svůj úkor, a celou záležitost opět odložil na neurčito. Představitel lužických urozených stavů, Mikuláš z Gersdorfu, přitom argumentoval hlavně tím, že privilegia měšťanů poškozují vlastní práva králova. Střet o městská

²⁶⁸⁾ Obsah složitých vyjednávání Slezanů s Ferdinandem I. je podrobně vylíčen tamtéž, s. 11-32.

²⁶⁹⁾ Text Ferdinandova reversu publikoval s odkazy na prameny A. REZEK, *Jednání*, s. 353-354.

²⁷⁰⁾ Tamtéž, s. 362-363.

²⁷¹⁾ A. REZEK, *Nové příspěvky*, s. 12-13.

privilegia se táhl celá třicátá léta 16. století a jeho důsledky se projevíly ještě v úloze šestiměstí během šmalkaldské války.²⁷²

Ferdinand I. se tedy během volebního zápasu i následných jednání o podmínkách korunovace dokázal obratně vyhnout všem konkrétním závazkům, jež by zásadním způsobem omezovaly jeho panovnickou autoritu ve prospěch mocenských nároků stavovských obcí. Poté, co se mu v létě 1547 podařilo rozbít opoziční aktivitu českých nekatolických stavů, Ferdinandovo mocenské postavení nebyvale zesílilo. Jedním z důsledků změněného poměru mezi panovníkem a stavovskou obcí se ukázal i hladký nástup Ferdinandova nejstaršího syna Maxmiliána na český královský trůn.

Došlo k němu ve dvou etapách. Nejprve roku 1549 stavové přijali Maxmiliána za krále. Ten však musel vydat stavům zvláštní prohlášení, že během života svého otce se nebude podílet na vládě.²⁷³ K jiným požadavkům nebo alespoň k projednávání stavovských potřeb nenašli za daných poměrů odvahu. Prozatím se tedy Maxmilián musel smířit jen s prázdným titulem, který mu však bez rizika mocenských ústupků zaručoval hladké převzetí otcova dědictví. Ferdinand I. proto ještě na sklonku své vlády mohl prosadit i Maxmiliánovu korunovaci, aniž by byl stavů nucen k jakémukoli mocenskému dialogu. Maxmilián se pouze zavázal vystavit korunovační revers na dodržování zemských a stavovských svobod.²⁷⁴

²⁷²⁾ Tamtéž, s. 20. K tomu též Karl CZOK, *Der Oberlausitzer Sechsstädtebund zwischen Bürgergeist, Königs- und Adelherrschaft*, in: Gunter Oettel – Volker Dudeck (edd.), 650. Jahre Oberlausitzer Sechsstädtebund 1346-1996, Bad Muskau 1997 (= Mitteilungen des Zittauer Geschichts- und Museumsvereins, Bd. 25), s. 14-15; Karlheinz BLASCHKE, *Der Oberlausitzer Sechsstädtebund als bürgerlicher Träger früher Staatlichkeit*, in: tamtéž, s. 24-26; TÝŽ, *Der Pönfall der Oberlausitzer Sechsstädte 1547*, in: Matthias Herrmann (ed.), 1547-1997, Pönfall der Oberlausitzer Sechsstädte, Kamenz 1999 (= Kamenzer Beiträge, Heft 2), s. 44; Ernst-Heinz LEMPER, *Die vom Pönfall ausgelöste Krise der Oberlausitzer Sechsstädte und ihre Überwindung*, in: tamtéž, s. 102-104. V širším souvislostech Norbert KERSKEN, *Die Oberlausitz von der Gründung des Sechsstädtebundes bis zum Übergang an das Kurfürstentum Sachsen (1346-1635)*, in: Joachim Bahlcke (ed.), *Geschichte der Oberlausitz. Herrschaft, Gesellschaft und Kultur vom Mittelalter bis zum Ende des 20. Jahrhunderts*, Leipzig 2001, s. 99-124; Joachim BAHLCHE, „Einen gar considerablen Platz in den merckwürdigen Geschichten Teuschlandes und des Königreiches Böhmen“. *Die Stellung der Oberlausitz im politischen System der Böhmisches Krone*, in: Joachim Bahlcke – Volker Dudeck (edd.), *Welt – Macht – Geist. Das Haus Habsburg und die Oberlausitz 1526-1635*, Görlitz-Zittau 2002, s. 73-88.

²⁷³⁾ SČ III, s. 568, č. 204. Srov. J. PÁNEK, *Stavovská opozice*, s. 36.

²⁷⁴⁾ SČ IV, s. 136-137, č. 73.

K sepsání reversu došlo až za Maxmiliánovy vlády roku 1567, přičemž text listiny téměř doslova kopíruje předchozí Ferdinandův revers z roku 1526 – včetně vynechání krále Ludvíka ze seznamu předchozích vládců, jejichž privilegia pečitel reversu slibuje potvrdit. Pouze úvodní ustanovení Ferdinanda, v nichž sliboval prosadit uznání kompakťát a obnovit pražské arcibiskupství, ztratila již v roce 1567 aktuálnost a byla vypuštěna.²⁷⁵ Zbyly tak jen tradiční všeobecně formulované přísliby dodržování zemských a stavovských privilegií i osobních výsad a královských zápisů. Dále Maxmilián opakoval závazek jmenovat karlíštejské purkrabí v souladu se zemskými zákony, nedosazovat cizince do úřadů, ani jim nesvěřovat správu královských pevností a měst, nepřipouštět zcizování korunních území a dohlížet na jakost mince.

f) Přijetí Rudolfa II. a Matyáše

Okolnosti, za kterých se na český trůn dostali Maxmiliánovi synové Rudolf a Matyáš, se od Maxmiliánova nástupu zásadně odlišují. V roce 1575 i v letech 1608-1611 provázely jednání o následnictví tvrdé střety mezi politickými a náboženskými zájmy stavovských obcí a mezi habsburskou vládní koncepcí. Alespoň Rudolfovo přijetí proběhlo z hlediska dynastie za mnohem méně dramatických událostí, jež se navíc vztahovaly pouze na českou stavovskou obec a její vztah k panovníkovi.²⁷⁶

Jednání, která se vedla mezi českými stavů a Maxmiliánem, nenašla svůj odraz v Rudolfově korunovační kapitulaci, a to hned z několika důvodů. Předně stavovští zástupci sami podmínili Rudolfovo přijetí a korunovaci logickou žádostí, aby se mladý král nepodílel na vládě za života otce. Proto se Rudolf měl zavázat k potvrzení zemských a stavovských privilegií, ale až po otcově smrti, neboť dříve nebyl oprávněn k jakýmkoli pravomocným vladařským aktům.²⁷⁷ Mimo to Rudolf učinil obecný slib dodržo-

²⁷⁵⁾ Text reversu je otištěn v SČ IV, s. 380, pozn. pod čarou; v latinském znění jej zpřístupnil J. KALOUSEK, *České státní právo*, s. 584-585. Okolnostem vydání reversu a Maxmiliánova nástupu na trůn věnoval zmínku též B. VOBORNÍK, *Královská moc*, s. 13 a 17.

²⁷⁶⁾ Průběh sněmu z roku 1575, na němž se Maxmilián snažil prosadit Rudolfa jako svého nástupce, je z dosavadní literatury dobře znám. Vyčerpávajícím způsobem analyzoval souvislosti tohoto sněmovního zápasu J. PÁNEK, *Zápas o charakter*, s. 863-887.

²⁷⁷⁾ SČ IV, s. 245, č. 75: „Však poněvadž na tento čas za živnosti J[eho] M[ilosti] C[isařské] takové potvrzení od krále J[eho] M[ilosti] vykonati náležitě není, až teprv po smrti J[eho] M[ilosti] C[isařské]“

vání svobod přímo ve své korunovační přísaze, která tvořila ústřední bod korunovačního ceremonálu.²⁷⁸ Více než formální nebo procedurální záležitosti však padala na váhu skutečnost, že stavovským politikům šlo na sněmu především o dohodu s Rudolfovým otcem. K ní se měl Rudolf připojit, jen aby její platnost byla potvrzena i do budoucna. Hlavním tématem dohody se stala otázka náboženské svobody pro nekatolíky. Tu však císař Maxmilián II. přislíbil pouze ústně a Rudolf se k císařovu slibu připojil jen stručným ústním prohlášením, že otcovy závazky vztahuje též na svou osobu.²⁷⁹

Náboženský problém tak byl vyřešen kompromisem zjevně příznivějším pro katolickou politiku, avšak odstranění konfesijních rozporů umožnilo stavovským představitelům prosadit cíle, jež vyjadřovaly spíše obecný zájem zemské obce, popřípadě obou urozených stavů. K těmto cílům patřily v první řadě významné změny v zemské správě, především posílení kompetence zemského soudu vůči královským úřadům (apelační a komorní soud), i snížení Maxmiliánových finančních nároků na minimum. Výsledky úspěšného naplnění stavovských zájmů byly kodifikovány prostřednictvím sněmovního snešení.²⁸⁰ Stavovští zástupci vedení samotným Vilémem z Rožmberka předložili sice Rudolfovi ještě před korunovací stručný soubor požadavků; ty se však týkaly více méně osobního vztahu následníka k Českému království. Jejich smyslem bylo přiblížit Rudolfa českému prostředí; přimět ho, aby se usadil v Praze, ovládl jazyk a více se obklopoval rádci pocházejícími z Čech. Možnosti, které z úspěšné realizace těchto podmínek vyplývaly pro mocenský vzestup české aristokracie, se rýsovaly teprve v nejasné budoucnosti.²⁸¹

Listinu, která obsahovala Rudolfovu korunovační kapitulaci, tak čeští stavové dostali přesně čtyři týdny po Maxmiliánově smrti, jak to předepisoval příslušný oddíl sněmovního snešení z roku 1575. Jeho znění se nijak nelišilo od Maxmiliánova korunovačního reversu.²⁸² Z hlediska úlohy ko-

²⁷⁸ Ferdinand HREJSA, *Česká konfesse. Její vznik, podstata a dějiny*, Praha 1912, s. 249; text přísahy zaznamenaný též v německém popisu obřadu Rudolfovy korunovace v SČ IV, s. 265, č. 83.

²⁷⁹ F. HREJSA, *Česká konfesse*, s. 250-251.

²⁸⁰ SČ IV, s. 269-310. Podrobnější interpretaci stavovských požadavků se zabýval J. PÁNEK, *Zápas o charakter*, s. 883-884; TÝŽ, *Stavovská opozice*, s. 114-115.

²⁸¹ SČ IV, s. 382-383, č. 88; J. PÁNEK, *Zápas o charakter*, s. 884.

²⁸² Text Rudolfova reversu, datovaný 12. listopadu 1576, je otištěn v SČ V, s. 21-22, č. 14. Srov. B. VOBORNÍK, *Královská moc*, s. 17.

runovačních kapitulací (reversů) jako nástrojů, které vyjadřovaly a kodifikovaly dohody politického národa s nastupujícím panovníkem, ztratil Rudolfův revers jakýkoli faktický význam. Změnil se v čistě formální prohlášení, jež pouze přenášelo dosavadní tradici na dalšího člena dynastie, a tím napomáhalo legitimizovat jeho vládu. Kromě této symbolické kontinuity však nevyjadřovalo žádný konkrétní obsah. Skutečná politická smlouva vládce a národa zůstala zakotvena jinou formou – v Rudolfově případě zejména prostřednictvím sněmovního snešení a zcela nesystémově i prostřednictvím ústního slibu stavovským zástupcům.

Korunovační reversy arciknížete Matyáše přece jen nezůstaly pouhým formálním nástrojem potvrzujícím převzetí vlády, jako tomu bylo u Rudolfa II., třebaže si Matyáš otvíral cestu k českému trůnu celou řadou politických dohod a smluv. Důležitým předstupněm Matyášovy královské korunovace se staly události z roku 1608. Výměnou za náboženské a politické ústupky protestantům získal Matyáš vládu v Rakousích a v Uhrách. Ke spolupráci se mu podařilo získat také moravskou stavovskou obec, jejíž klíčoví představitelé si z kontaktů s císařovým pražským dvorem odnesli vesměs trpké zkušenosti.²⁸³ V čele stavovské konfederace rakousko-uhersko-moravské se Matyáš pokusil ovládnout také České království. V Praze však nenalezl dost stoupenců ani dost pochopení. Musel proto tvrdě vyjednávat s českými stavy, které se sešly koncem května 1608 na zemském sněmu v Praze, o uspořádání dalších poměrů. Klíčová se pro Matyáše ukázala dohoda s českými stavy i se členy rakousko-uhersko-moravské konfederace. Zatímco Češi a Slezané prozatím jen souhlasili s Matyášovým následnictvím, pro Moravu se vláda ambiciózního Habsburka stala skutečností. Moravským markrabětem, a tím i pánem části České koruny, zároveň také králem uherským a vládcem rakouských zemí, se stal člen vládnoucí dynastie poprvé nikoli nastoupením po zemřelém předchůdci, nýbrž podporou otevřené vzpoury proti legitimnímu vladaři a následným vojenským tažením.

Dramatické okolnosti Matyášova nástupu k moci se odrazily také na poměru moravské stavovské obce k novému zeměpánovi. Na holdovacím sněmu v srpnu 1608 se stavovským představitelům podařilo dosáhnout

²⁸³ K tomu Z. VYBÍRAL, *Stavovská Morava*, s. 349-350; Thomas WINKELBAUER, *Fürst und Fürstendiener. Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*, Wien-München 1999, s. 58-61. Srov. též J. VÁLKA, *Dějiny Moravy II*, s. 85-88.

Matyášova souhlasu s řadou jejich politických požadavků, jež měly upevnit autoritu zemských úřadů (zejména zemského soudu) a také zvýšit kontrolu stavovské obce nad jejich obsazováním. Ani posílení zemské vlády o některé vlivné evangelíky nestačilo k plnému zajištění rovnoprávnosti protestantů s katolíky. Matyáš se dal pohnout jen k ústnímu slibu náboženské svobody a ústupkům ve smyslu legalizace nekatolických vyznání se obratně vyhnul.²⁸⁴ Do jisté míry předznamenala Matyášova strategie polovičatých ústupků, vytáček a odkladů, k níž se při jednání s moravskými stavy uchýlil, jeho postup v pozdějších střetech s českou stavovskou opozicí.

Také uchopení moci v Čechách dosáhl Matyáš stejně neobvyklými prostředky. Poté, co ztroskotal projekt na porážku Matyáše i konfederace s pomocí žoldnéřského kontingentu, který najal a vystrojil císařův mladý bratranec Leopold, biskup pasovský, postavili se proti Rudolfovi II. i čeští stavové.²⁸⁵ Logicky hledali a také našli podporu právě u Matyáše, který na jaře 1611 opět vytáhl s vojskem ku Praze. Rozhodující utkání jej však čekalo na dubnovém generálním sněmu. Zde stavovské reprezentace korunních zemí projevíly ochotu učinit Matyáše českým králem, ale zároveň se pokusily využít Matyášovy závislosti na jejich mocenské podpoře. Z jednání o korunovační kapitulace měla vzejít kvalitativně zcela nová smlouva panovníka se stavovskou obcí, v níž si stavové hodlali zabezpečit rozsáhlý soubor náboženských a politických práv, dosavadní habsburskou vládní praxí systematicky omezovaných nebo aspoň nerespektovaných.

Tento záměr stavovských politiků dostal konkrétní vyjádření v návrhu korunovačního reversu, který hodlal generální sněm předložit Matyášovi k podpisu. Návrh vycházel z aktuálních i dlouhodobých cílů stavovství a představoval vlastně politický program, jehož uskutečnění v praxi by přesunulo rozhodující díl moci do rukou stavovských reprezentací.²⁸⁶ Předlo-

²⁸⁴⁾ Matyášův dialog se stavovskými reprezentanty na brněnském holdovacím sněmu analyzoval Z. VYBÍRAL, *Stavovská Morava*, s. 380-382.

²⁸⁵⁾ Vpád pasovských, jak je tradičně tažení Leopoldova vojska nazýváno, patří také k frekventovaným tématům českého dějepisceví. Na základě důkladného studia pramenů se pasovskému vpádu i následnému generálnímu sněmu a přijetí Matyáše za českého krále věnoval J. B. NOVÁK, *Rudolf II.*, s. 81-521.

²⁸⁶⁾ Články návrhu zaznamenal již dobový svědek v díle K. TIEFTRUNK (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie česká I*, s. 320-321. Současným editorem byly zpřístupněny v SČ XV, s. 436-438, č. 350. Jejich analýzou se zabýval J. B. NOVÁK, *Rudolf II.*, s. 474-477. Srov. též J. P. KUČERA, *Stavovská opozice*, s. 7.

ha, kromě obligátního potvrzení souboru dosud platných svobod a privilegií, žádala především větší kontrolu stavů nad politickými institucemi. V první řadě toho chtěli dosáhnout možnostmi předkládat králi závazné nominace na místa zemských úředníků a právem svolávat krajské sjezdy. Značný význam v sobě skrývalo také ustanovení o pravomoci zemské vlády najímat vojsko bez králova příkazu. Možnost budování ozbrojených sil, organizování společné obrany korunních zemí proti vnějšímu ohrožení a vytváření konfедераčních smluv – to vše upevňovalo v politickém myšlení stavovských představitelů vědomí práva na obranu.

Nebylo myslitelné, aby na takovou dohodu Matyáš přistoupil, pokud se nehodlal smířit s rolí konstitučního monarchy. Matyáš skutečně také stavovský návrh ihned po předložení odmítl. Kolem změn v textu reversu se rozvinuly bouřlivé diskuse. Do nich soustavně zasahovali nejen Matyášův hlavní politický rádce kardinál Melchior Khlesl, ale také oba papežští nunciové Giovanni Salvaggio a Placido de Marra a zejména španělský vyslanec Baltasar de Zuñiga. Po složitém a dramatickém vyjednávání se nakonec podařilo Matyášovi prosadit vlastní znění korunovačního reversu.²⁸⁷ Matyáš zde přislíbil potvrdit *Rudolfův majestát a Porovnání stavů pod jednou a pod obojí*, stejně jako „... jiné politické věci ... jako i sněmovní snešení, zvláště pak ta, kteráž jsou se léta šestnáctistého osmého a šestnáctistého desátého stala ...“. Konkrétním závazkům se ale opět vyhnul tím, že klíčové stavovské požadavky odsunul k projednání na příštím generálním sněmu.²⁸⁸

Druhý týden po korunovaci, v souladu se svým závazkem z korunovačního reversu, předal Matyáš českým stavům ještě jeden revers potvrzující svobody a privilegia země i stavů.²⁸⁹ Tento druhý revers byl sestaven podle vzoru předchozích reversů Ferdinanda I., Maxmiliána II. a Rudolfa II. Neznamenal nic jiného než obecné potvrzení svobod. Obsahoval tradiční ustanovení o hradu Karlštejnu, ochraně zemských desk a korunního archivu, cizincích, územní neporušitelnosti České koruny a jakosti měny. Pouze

²⁸⁷⁾ Je otištěno v SČ XV, s. 595-598, č. 449. S některými odchylkami zveřejnil text reversu také Václav ŠUBERT (ed.), *Apologie druhá stavův Království českého*, Praha 1862, s. 337-340.

²⁸⁸⁾ Odklad byl zdůvodněn nedostatkem času k projednání tak závažných otázek. Na obě strany skutečně doléhala časová tíseň způsobená blížícím se závazným datem korunovace. Srov. J. B. NOVÁK, *Rudolf II.*, s. 490.

²⁸⁹⁾ Jeho české znění zveřejnil V. ŠUBERT (ed.), *Apologie*, s. 340-342; latinské znění je zpřístupněno na základě pozdějších opisů ve SČ XV, s. 706-707, č. 501.

úvodní ustanovení se věnovalo také aktuálním událostem. Opakoval se zde závazek dodržovat náboženské a politické dohody, jež stavovská obec uzavřela s panovníkem v letech 1608 a 1609. Kompaktáta tedy byla nahrazena *Českou konfesí* a také stavovská konfederace se stala skutečností, kterou panovník bral na vědomí. V tomto smyslu ani poslední Matyášův revers neznamenal jen formální dodržení historické tradice. Tvořil však pouhé doplnění královy vlastní korunovační kapitulace, která představovala skutečnou kodifikaci svazku nového krále a jeho staronových poddaných.

g) *Přijetí Ferdinanda Štýrského*

Prosazení nástupnictví pro mladého Matyášova bratrance ze štýrské větve habsburského rodu českým králem patří mezi nejvíce kontroverzní události bělohorského období. U českých protestantů vzbuzoval Ferdinand Štýrský jako budoucí panovník oprávněně chmurné vyhlídky. Účinili však jen málo pro to, aby se nestal jejich příštím panovníkem. Naopak katolická menšina vítala Ferdinandovu kandidaturu s nelíčeným optimismem.²⁹⁰ Habsburský dvůr se vskutku mohl v Čechách opřít o vlivné katolické členy zemské vlády, kteří vyvinuli neobyčejné úsilí, jen aby Ferdinanda Štýrského jako Matyášova nástupce prosadili.

Tomuto záměru odpovídal také průběh českého zemského sněmu, který se sešel v Praze na počátku června 1617. Král Matyáš předložil sněmovníkům propozici, která obsahovala jako hlavní bod Ferdinandovo přijetí na český trůn. Radikální katoličtí politikové v čele se Zdeňkem Vojtěchem Popelem z Lobkovic se cílevědomou a promyšlenou režií sněmovního jednání postarali o hladké schválení této propozice.²⁹¹

Sněm probíhal v ovzduší obav a nervozity. Doprovázelo ho zastrašování nekatolických předáků. Ale již samotné rozepsání sněmu budilo nedůvěru. Jediným povoleným předmětem jednání se měla stát královská propozice, což sice představovalo ideál pro panovníka, ale znamenalo příkrý rozpor se

²⁹⁰⁾ K. TIEFTRUNK (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie II*, s. 35.

²⁹¹⁾ Průběh sněmu je popsán s různými podrobnostmi v některých dobových pramenech, zejména v pamětech Viléma Slavaty z Chlumu a Košumberka a v historickém díle Pavla Stránského. K tomu J. JIREČEK (ed.), *Paměti II*, s. 151-157, 258-258-280; K. TIEFTRUNK, *Pavla Skály ze Zhoře Historie II*, s. 28-36. Sněmovními událostmi se na základě těchto líčení zabýval již A. GINDELY, *Dějiny I*, s. 131-140. O novou interpretaci s postížením širších souvislostí stavovského zápasu s habsburským centralismem na počátku 17. století se pokusil J. P. KUČERA, *Stavovská opozice*.

zájmy stavovské obce i s vlastním posláním zemských sněmů.²⁹² Protestantská opozice přicházela na sněmovní půdu s jasným cílem dosáhnout neobsazení trůnu a odložení volby následníka až po smrti Matyáše.²⁹³ Kromě vhodné argumentace zdůrazňující volební práva stavů k tomu sloužil i pokus přenést volební kompetence na generální sněm s účastí zplnomocněných zástupců vedlejších zemí Koruny.²⁹⁴ Obratné manipulací sněmu se protestantská opozice pokoušela čelit uplatněním vlastní strategie sněmovního jednání. Její podstata tkvěla ve snaze podmínit přijetí a korunovací Ferdinanda předchozím potvrzením náboženských svobod. Měl tak být kopírován postup stavů na generálním sněmu z roku 1611, kdy se podařilo Matyáše přimět k vydání korunovačního reversu ještě před samotnou korunovací.²⁹⁵ Všechny námitky představitelů opozice však byly bez váhání smeteny ze stolu.

Jediná akce, k níž se protestanté vzbouřili, souvisela právě s jednáním o sněmovním snešení a Ferdinandově korunovačním reversu. Nešlo v něm přímo o potvrzení stavovských a zemských svobod, neboť Ferdinand Štýrský až do vlastního nástupu na trůn po Matyášově smrti nebyl k něčemu takovému oprávněn. Měl však zemské obci vydat revers, v němž by se zavázal, že během života svého předchůdce se nebude pokoušet získat podíl na vládě v království. V opačném případě stavům náleželo právo odmítnout Ferdinandovi poslušnost. Druhý a hlavní význam reversu spočíval v králově slibu stvrdit do čtyř týdnů po svém nástupu na trůn všechny svobody a privilegia po vzoru předchozích panovníků. Nešlo tedy ani tak o smlouvu s budoucími poddanými, jako spíše o závazek takovou smlouvu při skutečném převzetí vlády uzavřít.

²⁹²⁾ Královský mandát o rozepsání sněmu, formulovaný záměrně v nesmlouvavém příkazovém tónu, tvořil nejspíše také součást zastrašovací kampaně dvora. Srov. K. TIEFTRUNK (ed.), *Pavla Skály Historie II*, s. 27.

²⁹³⁾ A. GINDELY, *Dějiny I*, s. 131.

²⁹⁴⁾ Volební právo stavů měl hájit především Jáchym Ondřej Šlik, který se však pod tlakem z katolické strany své úlohy vzdal. Přesunu volby do kompetence generálního sněmu se pokoušel dosáhnout hrabě z Thurnu, avšak jednalo se spíše o provizorní náhradu za ztroskotání dosavadní opoziční linie. Také Thurn byl katolickými členy zemské vlády energicky umlčen. Srov. J. JIREČEK (ed.), *Paměti II*, s. 266-270 (diskuse Thurna s Adamem ze Šternberka a s Jindřichem z Kolovrat), 271-272 (Šlikovo vystoupení).

²⁹⁵⁾ Srov. K. TIEFTRUNK (ed.), *Pavla Skály Historie II*, s. 31.

Nejvyšší kancléř Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic, který text reversu pravděpodobně koncipoval,²⁹⁶ jako vzor použil nejspíš obdobnou listinu Matyášovu. Šlo o revers, který Matyáš vydal českým stavům 22. května 1611 na závěr generálního sněmu. Podle tohoto vzoru Ferdinand Štýrský přislíbil potvrdit „*všeckna privilegia, majestáty, obdarování, svobody, práva a zřízení zemská, starobylé dobré pořádky a zvyklosti, v těchto všech punktích a klausulích, nic ovšem nevymínujíc, tak jakž jest J[eho] C[ísařské] M[ilosti] nynější král a pán jejich nejmilostivější a předešli králové čeští jsou činiti ráčili*“.²⁹⁷ Jak se zdá, Ferdinand považoval takový závazek za přijatelný a nespatoval v něm překážku budoucího úspěšného panování v Čechách. Jeho postoj ovlivnilo i teologické dobrozdání, které mu připravili jezuitští poradci. Podle nich nebylo přípustné samotné vydání *Rudolfova majestátu*. Pouhé potvrzení však neohrožovalo Ferdinandovy naděje na vlastní spásu.²⁹⁸

Naproti tomu se katoličtí radikálové přece jen pokusili otevřít legislativní dvířka k pozdějšímu popření náboženských privilegií protestantů tím, že při koncipování sněmovního snešení uvedli text reversu ve zjednodušeném znění jen obecně stvrzujícím stavovská privilegia.²⁹⁹ Tentokrát se však protestanté z popudu Viléma staršího Popela z Lobkovic postavili na odpor a vynutili si novou úpravu snešení, do něhož bylo zahrnuto plné znění reversu.³⁰⁰ Teprve tento text předložil sněm Matyášovi a arciknížeti Ferdi-

²⁹⁶⁾ Jan P. Kučera uvádí Lobkovicovo autorství jako hypotézu bez dalšího odkazu. Srov. Týž, *Stavovská opozice*, s. 28. S Kučerovou domněnkou nelze než souhlasit, neboť právě do kompetencí královské kanceláře spadalo vydávání takovýchto písemností. Mimo to právě nejvyšší kancléř Lobkovic přinesl sněmovníkům text reversu, jak uvádí J. JIREČEK (ed.), *Paměti II*, s. 152.

²⁹⁷⁾ Znění Ferdinandova reversu uvádí J. JIREČEK (ed.), *Paměti II*, s. 281. Příslušná pasáž Matyášovy listiny zněla mnohem konkrétněji a výslovně zmiňovala i sněmovní snešení, konfederální smlouvy a majestát. Všechna tato privilegia potvrzovala „*ve všem jejich znění, punktích, klauzulích a artikulích nic ovšem nevymínujíc*“. Tato formulace byla do Ferdinandova reversu převzata téměř beze změny. Srov. V. ŠUBERT (ed.), *Apologie*, s. 338.

²⁹⁸⁾ A. GINDELY, *Dějiny I*, s. 142.

²⁹⁹⁾ Gindely a po něm Kučera se domnívali, že bylo třeba upravovat revers. Ze Slavatova líčení však jasně vyplývá, že spor se vedl o úpravu textu snešení podle reversu, ne naopak. Srov. J. JIREČEK (ed.), *Paměti II*, s. 152: „... *ta v reversu obsažená a k potvrzení jmenovaného majestátu náležející slova v dotčené odpovědi vypuštěna a pomínuta jsou*.“

³⁰⁰⁾ Původně byla vynechána právě formulace „*v těchto všech punktích a klausulích, nic ovšem nevymínujíc, tak jakž jest J. C. M. nynější král ...*“, jak dokládá J. JIREČEK (ed.),

nandovi jako svou odpověď. Jakmile projevil panovník svůj souhlas a došlo k zapsání snešení do zemských desk, staly se výsledky sněmu závazné pro celou stavovskou obec.³⁰¹

b) Volba Fridricha Falckého

V jistém smyslu patří mezi důsledky korunovace Ferdinanda Štýrského také volba Fridricha Falckého českým králem. Perspektiva Ferdinandovy vlády stála v pozadí činů radikální skupiny českých protestantů, až je nakonec vehnala do otevřeného válečného konfliktu s legálně přijatým panovníkem.³⁰² Ferdinandovo sesazení z českého trůnu a volba nového panovníka v srpnu 1619 znamenaly jakousi zpožděnou reakci protestantských radikálů na neúspěch z roku 1617. Tentokrát se podařilo uplatnit právo stavů na svobodnou volbu krále i provedení volby za plnoprávné účasti zástupců všech korunních zemí shromážděných na generálním sněmu. Při Fridrichově volbě se tedy prosadily oba principy stavovského politického myšlení, jež byly předcházejícími událostmi zásadně popřeny.

Z tohoto hlediska představuje nástup Fridricha Falckého na český trůn svého druhu protipól k přijetí Ferdinanda Štýrského.³⁰³ Fridrichovo pový-

Paměti II, s. 279; srov. A. GINDELY, *Dějiny I*, s. 140. Sestavení první verze snešení, které bylo formulováno ve zvláštním spisu jako odpověď sněmu na královskou propozici, světil sněm zvláštní komisi v počtu 24 mužů. Při redakci textu snešení se však hlavního slova ujali Vilém Slavata a Jiří Bořita z Martinic. Srov. J. JIREČEK (ed.), *Paměti II*, s. 151.

¹⁰¹⁾ V okolnostech jednání o Ferdinandův revers a sestavování sněmovní propozice dodnes zůstává mnoho nevyjasněného. Zdá se, že iniciativa k machinacím s podobou snešení vycházela nejspíše od Slavaty, který zmiňoval i jakési porady protestantů ohledně snešení v domě Adama mladšího z Valdštejna. Valdštejnovy deníkové záznamy nic takového nenapovídají. Srov. J. JIREČEK (ed.), *Paměti II*, s. 155; Marie KOLDINSKÁ – Petr MAŤA (edd.), *Deník rudolfinského dvořana. Adam mladší z Valdštejna 1602-1633*, Praha 1997, s. 268-269. Ještě v předvečer schválení konečné podoby snešení Slavata marně přesvědčoval Ferdinanda, aby arcikníže k žádným ústupkům nepovoloval. Narazil však na Ferdinandův pragmatický postoj, za nímž se skrývaly názory jezuitských teologů i Khleslova doporučení. Zároveň si hrabě ve svých pamětech neodpustil prudké výpady na adresu Viléma staršího Popela z Lobkovic, který Slavatův záměr se stylizací snešení překazil. K tomu J. JIREČEK (ed.), *Paměti II*, s. 279.

¹⁰²⁾ K podobnému úsudku dospěl již A. GINDELY, *Dějiny II*, s. 150.

¹⁰³⁾ Fridrichovu vládu v zemích Koruny české a jeho vztah ke stavovským reprezentacím naposledy stručně popsal Jaroslav PÁNEK, *Friedrich V. von der Pfalz als König von Böhmen*, in: Peter Wolf – Michael Henker – Evamaria Brockhoff – Barbara Steinherr –

šení se přesto v jednom ohledu podobá nastoupení Matyáše Habsburského v roce 1611. Oba tito panovníci se k vládě v českém státě dostali s pomocí stavovských konfederací a museli také respektovat politické závazky, jež z této situace vyplývaly. Fridrich pochopitelně představoval pro stavovskou konfederaci mnohem méně problémového partnera než Matyáš, kterému se s pomocí mezinárodní katolické diplomacie i domácích stoupenců postupně dařilo oslabovat konfedační solidaritu i postavení protestantských politiků v jednotlivých zemích habsburské monarchie. Falcký kurfiřt se cítil také mnohem více zavázán svým volitelům, zatímco Matyáš konfedační hnutí do značné míry sám inicioval a dodával mu zdání legality. Vliv Fridrichových zástupců na dosavadní vývoj českého povstání sice nezůstal zanedbatelný, ale falcká podpora se zatím projevovala spíše nepřímou. Nadto nebyl Fridrich jediným kandidátem na český trůn.

Okolnosti Fridrichova poněkud překvapivého zvolení si v každém případě vynucovaly vytvoření zcela nového vztahu mezi panovníkem a politickým národem. Podobu tohoto vztahu určily do značné míry již výsledky generálního sněmu z roku 1619. Zde uzavřená konfedační smlouva mezi zeměmi Koruny české, k níž přistoupili rovněž rakouští a uherští stavové, obsahovala řadu ustanovení nábožensko-politického charakteru. Na jejich základě přebíraly zemské stavovské obce v českém státě dominantní roli.³⁰⁴ Mocenské postavení budoucího panovníka stavovského státu určovala povinnost respektovat ustanovení konfederace a podrobit jim svou vládní praxi.³⁰⁵

Takto změněnému poměru mezi státem a panovníkem odpovídala také volební Fridrichova kapitulace, či spíše revers, v němž nedávno zvolený český král sliboval potvrdit zemské a stavovské svobody v obvyklé lhůtě

Stephan Lippold (edd.), *Der Winterkönig. Friedrich V. der letzte Kurfürst aus der Oberrhein Pfalz, Amberg – Heidelberg – Prag – Den Haag, Augsburg* 2003, s. 101-106.

³⁰⁴⁾ Český text konfedační smlouvy zveřejnil F. KAMENÍČEK, *Zemské sněmy* II, s. 649-669. Rozborem smlouvy se zabýval již A. GINDELY, *Dějiny* II, s. 131-139; srov. Karel MALÝ, *Změny státního zřízení v českém stavovském povstání*, FHB 8, 1985, s. 63-88. Naposledy se pokusil zdůraznit inovační význam České konfederace jako výsledku dlouhodobého úsilí o překonání partikulárních přehrad a nalezení společného politického programu stavovské opozice jednotlivých zemí Koruny české Joachim BAHLECKE, *Modernization and state-building in an east-central European Estates' system: the example of the Confoederatio Bohemica of 1619*, PER 17, 1997, s. 61-73.

³⁰⁵⁾ A. GINDELY, *Dějiny* II, s. 133.

čtyř týdnů po své korunovaci.³⁰⁶ Mezi stavovskými privilegii, která se zde zavazoval konfirmovat, Fridrich výslovně zmiňoval *Rudolfův majestát* a *Porovnání stavů*. Fridrich skutečně dodržel slib a potvrzení vydal v podobě královského majestátu. Jeho znění odpovídalo zejména po formální stránce korunovačním listinám předchozích českých králů. Jako přímý vzor pro vyhotovení listiny sloužil úředníkům české kanceláře patrně druhý korunovační revers krále Matyáše ze 3. června 1619.³⁰⁷ Fridrichův korunovační revers opakoval řadu tradičních závazků, na rozdíl od svých vzorů se však výslovně zmiňoval o *Majestátu*, *České konfederaci* a artikulích generálního sněmu ze srpna 1619. Tato pasáž představuje bezpochyby klíčové místo listiny, které ji odlišuje od všech předchozích. Zároveň je zde nově formulován poměr panovníka a stavovské obce ve smyslu konfedační smlouvy. Král Fridrich tím přijal svou úlohu korunované hlavy stavovského státu. Fridrichův revers také uzavřel řadu těchto státoprávních dokumentů. V důsledku bělohorského vítězství habsburští panovníci již nebyli nuceni podobné smlouvy s politickým národem uzavírat a vystačili s formálním ústním příslibem dodržování starých privilegií.³⁰⁸

II. 1. 3. Korunovační slavnosti a symbolická komunikace

Diskuse a spory o volební povahu českého královského titulu, sněmovní a diplomatické zápasy o volební a korunovační kapitulace, to vše spadalo do oblasti vlastního politického jednání, popřípadě dobového učeného diskursu. Až teprve korunovační obřad proměňoval všechny politické dohody a sliby v závazné pouto vládce a národa, posvěcené nejvyšší transcendentální mocí. Z tohoto hlediska se zrušení pouta stávalo problémem nikoli jen právním, nýbrž také otázkou cti a svědomí. Korunovace se také měnily v opravdovou manifestaci panovnické autority a legitimního převzetí moci nastupujícím vládcem.³⁰⁹

³⁰⁶⁾ Listina se v originále nezachovala, o jejím vyhotovení jsou k dispozici pouze nepřímá svědectví. Srov. J. ČELAKOVSKÝ, *Majestát*, s. 249. Český překlad reversu zaznamenal K. TIEFTRUNK (ed.), *Pavla Skály ze Zhoře Historie* III, s. 352.

³⁰⁷⁾ S ním také Fridrichovu kapitulaci srovnává J. ČELAKOVSKÝ, *Majestát*, s. 251-252.

³⁰⁸⁾ J. KALOUSEK, *České státní právo*, s. 233-234.

³⁰⁹⁾ Právě toto rituálně uzavřené pouto mezi vládcem a politickým národem činilo z korunovace základní legitimizační nástroj královské moci. Srov. zobecnění, k nimž dospěl Edward MUIR, *Ritual in Early Modern Europe*, Cambridge, 1997, s. 254-255. K tomu též W. REINHARD, *Geschichte der Staatsgewalt*, s. 93-95.